

УДК 811.111'38'42-26

Н. М. Гоца,
аспірант

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ГЕНДЕР У ПЕРЕКЛАДІ: ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК, ОСНОВНІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ

Стаття присвячена проблемі гендерних особливостей в перекладі. Розглядаються основні етапи розвитку вчення про гендер у перекладі та його вплив на жіноче письмо. Увага зосереджується на змісті феміністичної теорії перекладу та її значенні для жінок. Аналізується суть поняття "гендер" та характеризуються його основні аспекти. Визначаються труднощі, що виникають у процесі перекладу.

На сьогоднішній день усе частіше можна почути не стільки про стать мовця, скільки про його гендерну приналежність. Під гендерною приналежністю розуміється соціальна роль, тобто дії, притаманні певній культурі, і які виконують чоловік або жінка, в тому числі й мовленнєві. Дослідження мовлення чоловіків та жінок доводять, згідно В. П. Беляніна, що існують певні відмінності між тим, як розмовляють і пишуть чоловіки від того, як це роблять жінки. Якщо зараз не зовсім коректно говорити про "гендерлект", то доцільно все-ж-таки брати до уваги про певні особливості мовленнєвого стилю чоловіків і жінок [1: 201].

Мова не тільки виражає культурні погляди на гендер, але і утворює гендерну ідентичність особистості. Наша манера спілкування визначає нас як жінку, або як чоловіка. Загалом, ми самі створюємо свій гендер через розмову. Саме тому ми повинні брати до уваги певні відмінності, що виникають у процесі спілкування чоловіка і жінки. Культура спілкування існує тоді, коли мовці бачать зв'язок між цілями спілкування, методами їх досягнення та шляхами інтерпретації спілкування.

Д. Танен стверджує, що "спілкування між жінками та чоловіками можна назвати міжкультурним зіткненням двох розмовних стилів" [2: 42]. Вона також відмічає той факт, що чоловіки та жінки типово залучаються у певні стилі комунікації з різних причин та переслідуючи різні цілі, правила та способи інтерпретації розмови.

Дж. Т. Вуд наголошує на тому, що багато в чому жінки та чоловіки мають різні погляди на цілі та стратегії спілкування. Існує думка, що чоловіки та жінки живуть у двох різних світах, і це помітно через те, яким відмінним є їх спілкування. Саме тому ми можемо говорити про "чоловічі" та "жіночі" стилі спілкування, що включають у себе два протилежні мовленнєві об'єднання [3: 138].

Слід відмітити і те, що наука про жінок та мову, на думку С. МакКоннел-Джінет, звертається до двох проблем: як розмовляють (або пишуть) жінки чи чоловіки, а також, що говорять чи пишуть про них самих. У будь-якому випадку, ми стикаємося із негативним, сексистським, ставленням до жіночого стилю мовлення, яке зазнає утисків з боку чоловіків [4: 35].

Використання чоловіками та жінками різних правил у спілкуванні один з одним призводить до виникнення деяких труднощів, що має своє відображення і у перекладі.

Проблемою гендеру займалися та продовжують це робити багато зарубіжних та вітчизняних дослідників. Свій вагомий внесок в дослідження цього питання зробили Дж. Корбет, С. МакКоннел-Джінет, А. Лівія, Л. Вон Флотов, Ш. Саймон, Д. Танен, Дж. Вуд, Л. Чемберлен, А. Паулз, С. Ромен та багато інших.

Метою даної статті є проаналізувати вивчення гендеру в його різних аспектах, таких як граматичний, соціальний, семантичний та займенниковий гендери, показати як вчення про гендерні та культурні особливості розвивалося в різні епохи, а також відзначити основні аспекти перекладу гендерних особливостей.

Завдання полягає в тому, щоб показати як вживання та переклад гендерних та культурних особливостей у мові впливають на розуміння твору.

Відмінності в жіночому та чоловічому мовленнєвих стилях впливають і на особливості перекладу. За твердженням деяких авторів [5], американська культура є "чоловічою", тобто чоловічі позиції і характеристики цінуються більше, ніж ті, що асоціюються із "жіночністю". Шеррі Саймон у своїй книзі "Гендер та переклад" говорить про те, що "жіночість перекладу є стійким історичним тропом". Сполучення таких поняття як "жінка" та "перекладач" протягом багатьох століть відносили до нижчої категорії. Ієрархічна влада оригінального над відтворюваним зажди пов'язувалася із уявленням про "жіноче" та "чоловіче". Оригінальне асоціювалося із сильним генеративним чоловіком, а перекладене – з слабкою та деривативною жінкою. Таким чином немає нічого дивного у тому, що усі перекладацькі аспекти поміщалися у сексистський словник, що наголошував на таких поняттях як "перевага", "якість", "точність" [6: 1].

Феміністична теорія перекладу має на меті визначити та розкритикувати ті концепції, які зводять як жінок, так і переклад до нижчих соціальних та літературних ланок. Феміністичний переклад

займається питанням "точності", якому не надавали значення протягом усієї історії перекладу. Для феміністичного перекладу, точність повинна реалізовуватися не через читача, і не через автора, а через "письмовий задум", у здійсненні якого беруть участь як автор, так і перекладач [6: 2].

Гендерні відмінності відчувалися і в практичному перекладі, в особливих соціальних та історичних формах, через які жінки розуміли та встановлювали свої власні правила письма. З одного боку, переклад був єдиним способом розуміти листи. Таким чином вони отримували доступ до світової інформації, не маючи можливості покинути свої домівки (Середні віки). Також, жінки не мали привілеїв авторства, тому звернулися до перекладу як до дозволеної форми публічного самовираження. У 19 та 20 століттях переклад служить засобом навчання майбутніх письменників. Крім цього, переклад був важливою частиною соціальних рухів жінок, таких як боротьба проти рабства.

З 1980-го року починається новий етап розвитку перекладознавчих наук, змінюються їх статус та значення. У цей період перекладознавство стає частиною "культурного перевороту". Такий "переворот" зробив значний внесок у вивчення перекладознавчих наук. Важливим стало не тільки те, як правильно та точно перекладати, а й те, яке значення має переклад, як він використовується у світі.

Протягом років змінилася і критика сексизму в мові, яка почала зосереджувати увагу на символічності жіночого в мові, а не на лексиці, що вживається у творах. "Співпраця" між перекладознавчими науками та фемінізмом виникла з раціонального та початкового контекстів. Як перекладознавство, так і фемінізм ґрунтуються на русійних силах періоду, який надав мові нової сили. На перекладознавство вплинуло багато переконань, притаманних фемінізму, а саме недовіра до ієрархічних та гендерних ролей, глибока підозра до правил, що визначають точність, а також пошук універсальних стандартів значення та цінності. Як фемінізм, так і переклад цікавляться проблемою визначення та канонізації "другорядності". Ці дві дисципліни є засобами критичного розуміння тієї різниці, що формулюється в мові та намагаються дати відповідь на запитання, як соціальні, статеві та історичні особливості виражаються в мові.

Л. Чемберлен стверджує, що в перекладознавчих науках існує безліч наукових робіт, пов'язаних із гендером. Вони різняться за типом тексту, який перекладається, мовою та культурними практиками [7: 96].

Л. Вон Флотов у своїй роботі "Translation and Gender" визначає ті області науки, в яких можна розглядати та досліджувати питання гендеру та перекладу [8]:

1. Історичні науки. Тут досліджується питання хто перекладав, коли і як. А також, яким чином на процес перекладу вплинув гендер.
2. Теоретичні міркування. Акцент ставиться на тому, як різні гендерні приналежності, визначення, конструкції проявляються у перекладі та перекладознавчих науках.
3. Питання достовірності. Намагається з'ясувати, як гендерна ідентичність (або її відсутність) впливає на переклад та перекладознавчі дослідження.
4. Постколоніальні питання. Досліджується питання, яке полягає в тому, чи англо-американський "гендер" застосовується в інших культурах та їх текстах. Чи ця особливість перекладається на інші мови, а якщо ні, то чому.
5. Більш загальні питання культурної передачі. Вивчається жіноче письмо, а також з'ясовується питання, чи стан та рухи жінок мають вплив на переклад.

У "Сучасному тлумачному словнику української мови" знаходимо таке визначення гендеру: "Гендер – соціальний розподіл, який часто базується на статевих відмінностях, але не обов'язково збігається з ними" [9: 187].

Проте, гендер має і інші значення, тому це поняття можна визначати та розглядати у мовознавстві у таких його проявах як граматичний, семантичний, соціальний та займенниковий гендер. Ми спробуємо виділити та розглянути найголовніші аспекти кожного з цих проявів.

Граматичний гендер. Більшість лінгвістів вважають, що за гендерними ознаками іменники поділяють на ті, що означають жіночий, чоловічий і, часом, середній роди. Вибір іменника даного класу синтаксично впливає на форму іншого слова чи елемента речення чи дискурсу. А. Пауелз зазначає, що мови, для яких характерною є система граматичного гендеру, поділяють іменники на роди, враховуючи їх морфологічні та фонологічні характеристики [10: 557]. Проте, Дж. Корбет стверджує, що граматична гендерна система має також і семантичні основи, які стають очевидними тоді, коли є відношення гендеру до іменників. У такому випадку маємо: women – feminine, men – masculine [11].

Граматичний рід (гендер) може спричинити виникнення деяких незручностей для перекладача. Це відбувається тоді, коли вони перекладають з мови, в якій гендерні аспекти відрізняються від тих, що існують у мові, на яку робиться переклад. Такі труднощі можуть посилюватися тоді, коли граматичний гендер збігається із статтю референта (коли мова оригіналу вказує на гендерне розрізнення прийменника першої особи, проте граматичні гендерні узгоджувальні моделі, що можуть створювати ефект гендерного самовідношення через гендерне узгодження, а вихідна мова вказує не тільки на гендерну приналежність у прийменнику першої особи, а і на узгодження граматичного гендеру) [12: 89].

С. Ромен стверджує, що є ймовірність існування ідеологічних факторів, що входять до гендерного визначення у системах, які є цілком формальними та випадковими, так само, як і системи, в яких гендер визначається статтю [13: 66]. Саме тому, коли перекладачі мають справу із гендерно пов'язаними матеріалами, вони обов'язково повинні стикнутися як із ідеологічними, притаманними їм складностями, так із проблемою їх вирішення.

Соціальний гендер. Відомо, що гендер є соціальним явищем, суть якого може змінюватися у зв'язку із зміною цінностей, вірувань, способу життя певного суспільства. Дж. Т. Вуд також стверджує, що гендер можна розуміти та вивчати тільки через призму поглядів певного індивідуума. Погляди на "чоловічість" та "жіночість", які є "соціально ухваленими", доносяться до певної особистості через ряд культурних значень. З дитинства нас заохочують пристосовуватися до тих гендерних норм, які суспільство завчасно для нас обрало [3: 21].

Соціальний гендер залежить від таких факторів як стереотипи, час і місце, а також контекст.

С. Ромен, говорячи про гендерні стереотипи, стверджує, що це "сукупність вірувань про характерні особливості чоловіків та жінок, таких, наприклад, як те, що чоловіки сильніші та агресивніші, а жінки пасивні, розмовляють більше за чоловіків" [13: 4].

Гендерні стереотипи пов'язані із гендерними ідеологіями. Це означає те, що суспільству притаманні певні норми, що розглядають гендерні ролі, наприклад, те, як повинні поводитися чоловіки та жінки відповідно до своєї статі.

Врахування гендерних особливостей при перекладі є досить важливим аспектом у лінгвістиці та вимагає неабияких зусиль, так як перекладач повинен вирішувати два завдання одночасно – інтерпретувати оригінальний текст та бути провідником до тієї культури, в якій виник цей текст. Якщо соціальні звичаї мови, на яку робиться переклад, відмінні від тих, що існують у мові оригіналу, перекладачу доводиться мати справу із "аномалією". У той самий час, якщо різні мови "кодують" гендер різними способами, перекладачам необхідно вигадувати таку систему, яка змогла б містити в собі ці відмінності [14: 154]. Така подвійна роль перекладачів вимагає глибоких знань як у мовах, так і особливостях цих культур. Тобто, їхнє завдання полягає в тому, щоб знати, що можна залишити в первинній формі, що необхідно пояснити, а що і зовсім змінити задля збереження загального змісту певного тексту.

Слід відмітити, що ідеології мови та гендеру різняться, залежно від часу та місця їх виникнення та функціонування. Кожна епоха та країна мають свої власні погляди на гендерні ідеології, що впливає на їх зміст розуміння та інтерпретацію.

Що ж до питання залежності гендеру від контексту, то тут варто сказати те, що значення слів (в тому числі і сексистських) не є постійним, а різняться у кожному окремому тексті. С. Ромен зазначає, що "значна частина мови є двозначною, а інтерпретація залежить від контексту, що є важливішим аспектом ніж гендер" [13: 5].

Семантичний гендер. У той час, коли граматичний гендер є категорією із синтаксичною значимістю для граматики, англійській мові властивий і семантичний гендер. Це означає, що іменникам, які англійські визначають прийменником "вона", притаманні біологічно чи соціально "жіночі" семантичні властивості у реальному світі [13: 73]. Відмінність між поняттями соціального та біологічного гендеру, як двох різних, проте взаємопов'язаними семантичними рівнями, є одним із найголовніших факторів у вченні про гендер.

Займенниковий гендер. У мовах, які мають займенникову гендерну систему, гендер позначається лише особовими займенниками. Англійська мова має займенникову гендерну систему, що базується на античних характеристиках і відображається тільки в особових присвійних та зворотних займенників третьої особи. Вживання *he*, *she* та *it* визначається простими принципами – чоловіки позначаються чоловічим родом *he*, жінки – жіночим родом *she*, усе інше – середнім родом *it*.

Переклад займенників з мови та на мову, що по-різному визначають свою займенникову систему, завжди був проблематичним. А. Лівія стверджує, що під час перекладу з мови, де є декілька лінгвістичних гендерних показників, на мову, яка їх має значно менше, гендерна інформація або втрачається, або, навпаки, перебільшується, відкрито заявляється, тоді як у тексті оригіналу вона тільки вдало "передбачається" [14: 157].

На даний момент можемо спостерігати процес глобалізації суспільства. Це означає те, що усі ми живемо у світі, де переклад є невід'ємною частиною життя. Сфери знання, які ми застосовуємо, включають ідеї та стилі різних походжень. Перехідне спілкування та часті переселення роблять кожну сферу культури "перехрестям та місцем зустрічі" [6: 134]. Ці ідеї вже стали загальноприйнятими у суспільстві. Таке схрещення "подвійної" культури та мінливості усіх феноменів, включаючи і гендер, є основним аспектом науки про культуру. Мова ж є тим критерієм, на основі якого окремі індивідууми, чи їх групи об'єднуються в суспільстві.

У науках про культуру переклад найчастіше вживається як метафора, риторична фігура мови, що означає, по-перше, збільшення контролю над "культурною продуктивністю", а по-друге, долю тих, хто завжди змушений існувати у межах двох світів, а, відповідно, і двох мов. Жінки "перекладають себе" на "мову патріархату", переселенці намагаються "перекласти" своє "минуле на майбутнє" [6: 134].

Отже, ми довели, що історичний статус перекладу як "слабкого" та "нижчого" виду письма з часом змінився на міцну форму вираження для жінок, які дозволяли йому вступати у світ через свої листи, підтримувати політичні ідеї, а також залучатися до традицій письма, розвиваючись та зміцнюючи свої позиції у мовознавстві.

Ми також показали, що мови можуть значно різнитися у тому, як вони кодують категорію гендеру у своїх лексичних та граматичних системах. Різниця може полягати і в тому, як представники різних культур сприймають поняття гендеру і якого значення йому надають. Переклад, у свою чергу, передбачає вибір. Крім того, в межах кожного варіанту є своя стратегія, спосіб, завдяки якому і здійснюється переклад.

Проблема полягає у тому, що для вчених все ще залишається не вирішеним питання правильного вибору, можливого варіанту, стратегій чи основ, які включені до процесу перекладу, в тих ситуаціях, коли мають місце лінгвістичні чи культурні гендерні відмінності між мовами.

Питання гендеру в перекладі є одним із найцікавіших у лінгвістиці, проте залишається все ще нез'ясованим до кінця та вимагає подальшого аналізу та дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Белянин В. П. Психолінгвістика: Учебник / В. П. Белянин. – 2-е изд. – М.: Флинта: Московский психолого-социальный институт, 2004. – 232 с.
2. Tannen, Deborah. You just don't understand: Women and Men in conversation. – New York: William Morrow, 1990. – 310 p.
3. Wood, Julia T. Gendered lives: communication, gender and culture. – International Thomson Publishing, 1994. – 359 p.
4. McConnell-Ginet, Sally. The sexual (re)production of meaning: a discourse-based theory. Language, gender, and professional writing: theoretical approaches and guidelines for nonsexist usage. – The Modern Language Association of America, 1990. – P. 35-50.
5. Pearson J. C., Nelson P. E. Understanding and Sharing: an Introduction to Speech Communication. – Brown and Benchmark, 1994. – 474 p.
6. Simon, Sherry. Gender in Translation. – New York: Routledge, 1996. – 180 p.
7. Chamberlain, L. Gender Metaphorics in Translation. Encyclopedia of Translation Studies. – London: Routledge, 1998. – P. 93-96.
8. Von Flotow, L. Translation and Gender. Translation in the Era of Feminism. – Manchester: St. Jerome Publishing, 1997. – 128 p.
9. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 тисяч слів / За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Харків: ВД "ШКОЛА", 2006. – 1008 с.
10. Pauwels, A. Linguistic and Feminist Linguistic Activism. In J. Holmes and M. Meyerhoff (Ed.) The Handbook of Translation and Gender. – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – P. 550-570.
11. Corbett, G. Gender. – Cambridge: University Press, 1991. – 231 p.
12. McConnell-Ginet, S. "What's in a Name?": Social Labeling and Gender Practices. The handbook of language and gender / edited by Janet Holmes and Miriam Meyerhoff. – Oxford: Blackwell Publishing, 2003. – P. 67-97.
13. Romaine, S. Communicating Gender. – London: Lawrence Erlbaum Associates, 1999. – 406 p.
14. Livia, Anna. "One Man in Two is a Woman": Linguistic Approaches to Gender in Literary Texts. – The handbook of language and gender / edited by Janet Holmes and Miriam Meyerhoff. – Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2005. – P. 144-158.

Матеріал надійшов до редакції 05.03. 2009 р.

Гоца Н. М. Гендер в переводе: историческое развитие, основные аспекты и особенности изучения.

Статья посвящена проблеме гендерных особенностей в переводе. Рассматриваются основные этапы развития учения про гендер в переводе и их влияние на женское письмо. Внимание сосредоточено на содержании феминистической теории перевода та ее значения для женщин. Анализируется суть понятия "гендер" и характеризуются его основные аспекты. Определяются трудности, что возникают в процессе перевода.

Hotsa N. M. Gender in Ttranslation: Historical Development, Main Aspects and Peculiarities of Studying.

The article is dedicated to the problem of gender peculiarities in translation. The main periods of the gender study development in translation and their influence on women's writing are analyzed. The attention is paid to the sense of the feminist theory of translation and its importance for women. The sense of the notion "gender" is analyzed, and its main aspects are characterized. The main difficulties which occur during the translation process are determined.